

OILA INSTITUTINI MUSTAHKAMLASHDA MILLIY QADRIYATLARNING O'RNI

M.Dehqonov¹

Mas'ul muallif: Dehqonov
Maxmud, Islom Karimov nomidagi
Davlat texnika universiteti,
O'zbekiston tarixi kafedrası
dotsenti, Orcid: 0009-0003-3705-
5240.

e-mail: E-mail:
dehqanov19@gmail.com

Accepted: 11 Avgust 2026
Published: 11 Avgust 2026

Copyright: © 2026 by the
author(s). Licensee Buxoro xalqaro
universiteti ilmiy axborotnomasi.

Iqtibos uchun: Dehqonov, M. OILA
INSTITUTINI
MUSTAHKAMLASHDA MILLIY
QADRIYATLARNING O'RNI / M.
Dehqonov // Buxoro xalqaro
universiteti ilmiy axborotnomasi.
— 2026. — T. 7, № 2. — B.
243–247.

1. Islom Karimov nomidagi Davlat texnika universiteti, O'zbekiston tarixi kafedrası dotsenti, Orcid: 0009-0003-3705-5240,

Annotatsiya. Ushbu maqolada oila institutini mustahkamlashda milliy qadriyatlarning tutgan o'rni va ahamiyati keng tahlil qilingan. Globallashuv va texnologik taraqqiyot sharoitida oila tizimiga kirib kelayotgan yangi tahdidlar, an'anaviy oilaviy qadriyatlarning buzilishi muammolari va ularning oldini olish yo'llari o'rganilgan. Maqolada o'zbek xalqining milliy qadriyat tizimi - mehr-oqibat, hurmat-izzat, ota-ona va kattalar oldidagi mas'uliyat, farzand tarbiyasi, mehr-muhabbat va sadoqat kabi fazilatlar - oilani mustahkamlashning asosiy manbai sifatida ko'rib chiqilgan. Shuningdek, davlatning oila siyosati, qonunchilik bazasi va ijtimoiy dasturlar tahlil etilgan. Tadqiqotda sotsiologik, tarixiy-qiyosiy va madaniy-antropologik metodlardan foydalanilgan. Olingan xulosalar oila munosabatlarini mustahkamlash va yoshlarni oilaviy qadriyatlar ruhida tarbiyalash uchun amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: oila instituti, milliy qadriyatlar, oilaviy tarbiya, an'anaviy qadriyatlar, globallashuv, oila siyosati, yoshlar tarbiyasi, mehr-oqibat, nikoh madaniyati, O'zbekiston.

РОЛЬ НАЦИОНАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ В УКРЕПЛЕНИИ ИНСТИТУТА СЕМЬИ

Аннотация. В данной статье широко анализируется роль и значение национальных ценностей в укреплении института семьи. Исследуются новые угрозы, проникающие в семейную систему в условиях глобализации и технологического прогресса, проблемы разрушения традиционных семейных ценностей и пути их предотвращения. В статье рассматривается система национальных ценностей узбекского народа - милосердие, уважение, ответственность перед родителями и старшими, воспитание детей, любовь и верность - как основной источник укрепления семьи. Анализируются государственная семейная политика, законодательная база и социальные программы. В исследовании использованы социологические, историко-сравнительный и культурно-антропологический методы. Полученные выводы имеют практическое значение для укрепления семейных отношений и воспитания молодежи в духе семейных ценностей.

Ключевые слова: институт семьи, национальные ценности, семейное воспитание, традиционные ценности, глобализация, семейная политика, воспитание молодежи, взаимоуважение, культура брака, Узбекистан.

THE ROLE OF NATIONAL VALUES IN STRENGTHENING THE FAMILY INSTITUTION

Abstract. This article provides a comprehensive analysis of the role and significance of national values in strengthening the family institution. New threats penetrating the family system amid globalization and technological progress, problems of erosion of traditional family values, and ways to prevent them are studied. The system of national values of the Uzbek people - compassion, respect, responsibility toward parents and elders, child-rearing, love and loyalty - is considered as the primary source for family strengthening. State family policy, legislative frameworks, and social programs are also analyzed. The study employs sociological, historical-comparative, and cultural-anthropological methods. The conclusions drawn hold practical significance for strengthening family relations and educating youth in the spirit of family values.

Keywords: family institution, national values, family upbringing, traditional values, globalization, family policy, youth education, mutual respect, marriage culture, Uzbekistan.

Kirish. Oila - insoniyat sivilizatsiyasining eng qadimgi va eng muhim ijtimoiy institutlaridan biri bo'lib, u nafaqat nasl-nasabni davom ettirish, balki axloqiy tarbiya, milliy qadriyatlarni avloddan avlodga yetkazish va shaxsning har tomonlama rivojlanishini ta'minlash vazifasini bajaradi. Har qanday jamiyatning barqarorligi va taraqqiyoti, eng avvalo, sog'lom oila institutining mavjudligiga bog'liq [1, 34-b.]. Shu ma'noda oilani «jamiyatning asosiy hujayrasi» sifatida ta'riflash to'g'ri va o'rinli hisoblanadi.

O'zbekiston o'z mustaqilligini qo'lga kiritgandan so'ng (1991-yil) milliy qadriyatlarni tiklash va rivojlantirish, oila institutini mustahkamlash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. «Oila - jamiyat asosi» degan tamoyil O'zbekiston

Respublikasi Konstitutsiyasida va qator qonunchilik hujjatlarida o'z ifodasini topgan [2, 5-b.]. Bugungi kunda esa bu masala yanada dolzarb tus olib, ko'plab olim va mutaxassislarning diqqat markazida turibdi.

Globalashuv jarayoni va axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi oila munosabatlariga ham o'z ta'sirini o'tkazmoqda. Bir tomondan, bu jarayon ma'lumot olish, bilim va tajriba almashish imkoniyatlarini kengaytiradi. Boshqa tomondan esa, boshqa madaniyatlardan kirib kelayotgan noo'rin ta'sirlar, xorijiy turmush tarzi va qadriyatlar tizimining nusxalanishi an'anaviy oilaviy munosabatlarga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin [8, 60-b.]. Bu holatda milliy qadriyatlar oilani himoya qiluvchi asosiy manba bo'lib xizmat qiladi.

O'zbek xalqining boy va noyob milliy qadriyatlar tizimi asrlar davomida shakllanib kelgan. Mehr-oqibat, hurmat-izzat, kattalarni ulug'lash, farzandlarni sevishtirish va tarbiyalash, qo'shni-qo'shnichilik, qarindoshlik va mahalla rishtalari - bularning barchasi oilani mustahkamlashning asosiy poydevori hisoblanadi [4, 112-b.]. Ushbu qadriyatlar o'zbek oilasining o'ziga xos siymosini belgilab, uni boshqa xalqlarning oila an'alaridan farqlaydigan muhim xususiyat sifatida namoyon bo'ladi.

Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi - oila institutini mustahkamlashda milliy qadriyatlarning o'rnini va ahamiyatini ilmiy jihatdan asoslab berish, mavjud muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etishning amaliy yo'l-yo'riqlarini ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot quyidagi vazifalarni o'z ichiga oladi: (1) oila institutining nazariy asoslarini va milliy qadriyatlar bilan o'zaro bog'liqligini o'rganish; (2) o'zbek xalqining milliy qadriyatlar tizimini oilaviy tarbiya kontekstida tahlil qilish; (3) globalashuv sharoitida oilaviy qadriyatlarga zamonaviy tahdidlarni belgilash; (4) oilani mustahkamlashga qaratilgan davlat siyosati va ijtimoiy dasturlarni baholash; (5) oilaviy munosabatlarni rivojlantirishning istiqbolli yo'nalishlarini aniqlash.

Mavzuning o'rganilganlik darajasi. Oila instituti va milliy qadriyatlar o'rtasidagi bog'liqlik masalasi jahon va mahalliy ijtimoiy fanlarda uzoq davrdan beri tadqiq etilib kelinmoqda. G'arb sotsiologiyasida oilaning ijtimoiy tizim tarkibidagi o'rniga alohida e'tibor qaratilgan: amerikalik olim T. Parsonsning strukturaviy-funksional nazariyasiga ko'ra, oila jamiyatdagi barqarorlikni ta'minlovchi asosiy mexanizm hisoblanadi [11, 89-b.]. E. Giddens esa oilani zamonaviylik sharoitida tez o'zgarayotgan, ammo o'z ahamiyatini yo'qotmagan ijtimoiy institut sifatida talqin qiladi [12, 210-b.].

Sharq mamlakatlari tajribasini o'rgangan tadqiqotchilar oilaviy qadriyatlarning madaniy o'ziga xosligiga urg'u beradilar. Y. Kimning tadqiqotlarida konfutsiychilik axloqiga asoslangan farzandlik burchi va kattalarga hurmat qadriyatlarini zamonaviy Sharqiy Osiyo oilalarida ham saqlanib qolgani ko'rsatilgan [13, 89-b.]. Bu yondashuvlar milliy qadriyatlarga suyanagan oilalarning zamonaviy tahdidlarga nisbatan chidamliligi bo'lishini asoslaydi.

O'zbek olimlarining ishlarida oila instituti ko'proq ma'naviyatshunoslik, pedagogika va falsafa nuqtai nazaridan tadqiq qilingan. M.M. Xayrullayev oilani jamiyat rivojlanishining asosi sifatida talqin qiladi [1, 38-b.], O.N. Musurmonova esa o'zbek oilasidagi milliy qadriyatlar tizimini keng tahlil etadi [4, 118-b.]. Q.N. Nazarov oila sotsiologiyasining nazariy asoslarini ishlab chiqqan [5, 23-b.], G. Hasanov o'zbek xalq pedagogikasining tarbiyaviy imkoniyatlarini yoritgan [7, 23-b.]. Globalashuv sharoitidagi tahdidlar F.F. Mirzayev [8, 67-b.] va mehnat migratsiyasining oilaga ta'siri S.P. Nazarov [9, 78-b.] tadqiqotlarida o'rganilgan.

Shu bilan birga, mavjud tadqiqotlarda o'zbek milliy qadriyatlari va oila instituti o'rtasidagi munosabat asosan ayrim jihatlar bo'yicha yoritilgan bo'lib, ularni tizimli va madaniy-antropologik yondashuv asosida yaxlit tahlil qilish yetarli darajada amalga oshirilmagan. Aynan shu jihat mazkur maqolaning ilmiy yangiligini belgilaydi: o'zbek milliy qadriyatlari va oila instituti o'rtasidagi bog'liqlik ko'p qirrali, ijtimoiy-madaniy tahlil ob'yekti sifatida ko'rib chiqiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot sifatli (kvalitativ) va nazariy tahlilga asoslangan bo'lib, oila institutini mustahkamlashda milliy qadriyatlarning o'rnini kompleks o'rganishga qaratilgan. Ishning metodologik asosini ijtimoiy institutlar nazariyasi, madaniy-antropologik yondashuv hamda milliy qadriyatlarga oid ilmiy qarashlar tashkil etadi.

Tadqiqot jarayonida quyidagi metodlardan foydalanilgan:

- sotsiologik metod - oila institutining ijtimoiy funksiyalari, oila a'zolari o'rtasidagi munosabatlar va zamonaviy oiladagi ijtimoiy jarayonlarni tahlil qilishda qo'llanildi;
- tarixiy-qiyosiy metod - o'zbek milliy qadriyatlarining shakllanish jarayoni hamda turli xalqlar (Sharq va G'arb) oila an'alarini qiyosiy o'rganishda ishlatildi;
- madaniy-antropologik metod - milliy qadriyatlar tizimini o'zbek oilasining kundalik hayoti, urf-odatlar va tarbiya amaliyoti kontekstida talqin qilishga xizmat qildi;
- kontent-tahlil - ilmiy adabiyotlar, me'yoriy-huquqiy hujjatlar va davlat dasturlari mazmunini o'rganishda foydalanildi.

Tadqiqotning empirik bazasini O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va oilaviy munosabatlarni tartibga soluvchi qonunchilik hujjatlari, davlat organlarining hisobot va statistik ma'lumotlari, o'zbek xalq pedagogikasining an'anaviy manbalari (maqollar, dostonlar, tarbiya amaliyoti) hamda mahalliy va xorijiy olimlarning ilmiy asarlari tashkil etadi. Yig'ilgan ma'lumotlar tizimli tahlil, sintez, umumlashtirish va induksiya-deduksiya usullari yordamida qayta ishlangan.

Tahlil va natijalar.

Oila instituti: nazariy asoslar va ijtimoiy funksiyalar

Oila ijtimoiy institutlar tizimida o'ziga xos o'rinini egallaydi. Sotsiologik nuqtai nazardan oila - muayyan ijtimoiy normalar, qadriyatlar va rollar tizimiga asoslangan, nasl-nasab davom ettirish, ijtimoiylashtirish va shaxs tarbiyasi funksiyalarini bajaruvchi kichik ijtimoiy guruh [5, 23-b.]. Falsafiy nuqtai nazardan esa oila - insoniyat qadriyatlarining

asosiy manbai va sivilizatsiya taraqqiyotining poydevoridir [1, 45-b.].

Oila quyidagi asosiy ijtimoiy funksiyalarni bajaradi: birinchidan, reproduktiv funksiya - nasl-nasabni davom ettirish va insoniyat zanjirini uzilishsiz saqlash; ikkinchidan, ijtimoiylashtirish funksiyasi - bolaning shaxs sifatida shakllanishi, uning jamiyatga moslashishi; uchinchidan, tarbiyaviy funksiya - axloqiy, ma'naviy, intellektual va jismoniy tarbiya; to'rtinchidan, himoya funksiyasi - oila a'zolarining iqtisodiy, emotsional va ijtimoiy himoyasini ta'minlash; beshinchidan, madaniy uzluksizlik funksiyasi - milliy qadriyatlar, urf-odatlar va an'analarni avloddan avlodga yetkazish [5, 56-b.].

Dunyodagi turli xalqlar va madaniyatlarning oila institutiga nisbatan munosabati har xil bo'lsa-da, uning asosiy funksiyalari universal hisoblanadi. Biroq har bir xalqning o'z milliy qadriyatlar tizimi oilaning ichki tuzilishi, a'zolar o'rtasidagi munosabatlar, tarbiya usullari va hayot tarzini belgilaydi [4, 34-b.]. Shu sababli milliy qadriyatlar va oila instituti o'rtasidagi aloqani chuqur o'rganish zaruriyati tug'iladi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida oila jamiyatning asosiy bo'g'ini sifatida belgilanib, davlat muhofazasida bo'lish huquqiga ega ekani mustahkamlangan [2, 22-b.]. Bu norma oila institutining davlat tomonidan maxsus himoyalaniishi zarurligini huquqiy jihatdan kafolatlaydi. Oila kodeksi esa oilaviy munosabatlarni tartibga soluvchi asosiy qonunchilik hujjati hisoblanib, u bir necha bor yangilangan.

O'zbek milliy qadriyatlari tizimi va oilaviy tarbiya

O'zbek xalqining milliy qadriyatlar tizimi ming yillar davomida shakllanib, avloddan avlodga og'zaki an'ana, xalq maqollari, dostonlar, ertaklar va yozma adabiyot orqali yetkazib kelingan. Bu tizim o'zbek oilasining ma'naviy-axloqiy poydevorini tashkil etib, har bir oila a'zosining xulq-atvori va munosabatlarini belgilovchi mezon hisoblanadi [4, 118-b.].

Mehr-oqibat va insonparvarlik - o'zbek milliy qadriyatlarining asosini tashkil etadi. O'zbek oilasida mehr-muhabbat faqat er-xotin o'rtasidagi munosabat bilan cheklanmaydi - u butun oilaga, qarindosh-urug'larga, qo'shni-qo'shnilarga va keng ma'noda barcha insonlarga yo'naltirilgan. «Qo'shnining uyi kuysa, o'zingning ham yuraging kuyadi» degan xalq maqoli bu qadriyatning mazmunini aks ettiradi [6, 45-b.]. Oiladagi mehr-muhabbat muhiti farzandlarning emotsional va psixologik rivojlanishi uchun zaruriy zamin yaratadi.

Hurmat va katta-kichiklik tartibiga rioya qilish - o'zbek oilasining o'ziga xos belgisidir. Kattalar oldida tik turish, ularga joy berish, ovqat davrasida kattalar bilan birga yoki ulardan keyin o'tirish, kattalar so'zini bo'lmaslik kabi xulq-atvor normalari o'zbek oilasida qat'iy rioya qilinadi. Bu qadriyat farzandlarga yoshligidan singdiriladi va butun umr davomida saqlab qolinadi [7, 78-b.]. Hurmat qadriyati oila ichidagi ierarxik tuzilmani saqlab, oila a'zolari o'rtasidagi munosabatlarni tartibga soladi.

Ota-onaga sadoqat va farzandlik burchi - o'zbek milliy qadriyatlarining eng muhim tarkibiy qismidir. O'zbek oilasida ota-ona farzand uchun eng yaqin, eng muqaddas insonlar hisoblanadi. Farzandning ota-onani qartayganda parvarish qilishi, ularga xizmat ko'rsatishi va ularning roziligini olishi sharq madaniyatida, jumladan o'zbek madaniyatida ham asosiy insoniy fazilat sifatida ko'riladi [4, 56-b.].

Farzand tarbiyasi va uning kelajagi uchun mas'uliyat - o'zbek ota-onasining eng muhim burchidir. Farzandni to'g'ri yo'lda tarbiyalash, unga yaxshi ta'lim berish, kasb-hunar o'rgatish va to'g'ri turmush yo'lini topishiga yordam berish har bir ota-ona uchun hayotiy vazifa hisoblanadi [7, 89-b.]. Bu qadriyat farzandning shaxsiy rivojlanishini ta'minlash bilan birga, uning jamiyatga foydali a'zo bo'lib voyaga yetishiga zamin yaratadi. Mehnat va halollik qadriyatlari ham o'zbek oilaviy tarbiyasining ajralmas qismidir. O'zbek xalqida «Mehnat - sharaf, dangasalik - or» degan tushuncha qadimdan mavjud. Bolalarga yoshligidanoq mehnat sevgisini singdirish, uy ishlariga jalb qilish, o'z kuchi bilan topgan narsaning qadrini anglash oila tarbiyasining asosiy yo'nalishlari hisoblanadi [7, 34-b.]. Halol mehnat orqali topilgan rizq-ro'z o'zbek oilasida alohida hurmat bilan qabul qilinadi.

Mahalla instituti va jamoaviy mas'uliyat ham o'zbek oilaviy qadriyatlarining muhim tarkibiy qismidir. O'zbek oilasi hech qachon yolg'iz emas - u mahalla, qarindosh-urug', qo'shni-qo'shnichilik tarmog'iga bog'liq holda yashaydi. Nikoh to'yi, motam va boshqa oilaviy tadbirlarda butun mahalla qatnashadi. Bu jamoaviylik hissi oila a'zolariga qiyin paytlarda kuchli ijtimoiy-psixologik tayanch bo'lib xizmat qiladi [4, 123-b.].

Globallashuv sharoitida oilaviy qadriyatlarga zamonaviy tahdidlar

XXI asrda oila instituti ko'plab yangi tahdidlar bilan yuzma-yuz keldi. Bu tahdidlar bir tomondan tashqi - globallashuv, madaniy ekspansiya, axborot ta'siri bilan bog'liq, ikkinchi tomondan esa ichki - iqtisodiy qiyinchiliklar, ijtimoiy o'zgarishlar, qadriyatlar tizimining zaiflanishi bilan bog'liqdir [8, 67-b.]. Internet va ijtimoiy tarmoqlarning ta'siri hozirgi oila uchun eng katta tahdidlardan biri hisoblanadi. Yoshlar real hayotdagi muloqotdan ko'ra virtual aloqani afzal ko'ra boshlagan, bu esa oiladagi bevosita muloqotni kamaytirib, oila a'zolari o'rtasidagi hissiy aloqani zaiflashtirishga olib kelmoqda. «Ekran vaqti»ni nazorat qilmaslik, bolalar va o'smirlarning salbiy kontent ta'siriga tushib qolishi, kiberbulling hodisalari - ularning barchasi oilaviy muhitga salbiy ta'sir ko'rsatadi [8, 70-b.].

Oilaviy ajrimlarning ko'payishi zamonaviy jamiyatdagi eng keskin muammolardan biriga aylandi. Ajrimning asosiy sabablari sifatida iqtisodiy kelishmovchiliklar, psixologik muvofiqsizlik, kengaytirilgan oila bosimi hamda nikohgacha bo'lgan yetarli tayyorgarliksizlik ko'rsatilmoqda [8, 72-b.]. Bu holat bolalar ruhiy salomatligi va ularning ijtimoiy moslashuviga ham salbiy ta'sir qiladi.

Mehnat migratsiyasi oilaviy munosabatlarga kuchli ta'sir ko'rsatmoqda. Bir yoki ikkala ota-onaning uzoq muddatga xorijga ketishi bolalarning tarbiyasiz qolishiga, er-xotin o'rtasida masofaviy munosabatlar muammolariga va oila parchalanishiga sabab bo'lishi mumkin [9, 78-b.]. Migratsiya oilalarida bolalar boshqa qarindoshlar tomonidan

tarbiyalanib, ota-ona bilan yetarli emotsional aloqa o'rnatilmagan holda o'sish xavfi mavjud. Madaniy assimilyatsiya va milliy o'zlikni yo'qotish tahdidi ham oila institutiga bevosita ta'sir qilmoqda. Yoshlarning xorijiy qadriyatlar va turmush tarzini o'z milliy qadriyatlariga qaraganda afzalroq ko'rish tendensiyasi kuzatilmogda. Bu holat oilada avlodlar o'rtasidagi qadriyatlar ziddiyatini keltirib chiqarishi mumkin [8, 74-b.]. Iqtisodiy qiyinchiliklar va moddiy muammolar ham oilaviy barqarorlikka salbiy ta'sir ko'rsatadi. Biroq kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, milliy qadriyatlar mustahkam bo'lgan oilalar iqtisodiy qiyinchiliklarni ancha osonroq bartaraf etadilar, chunki oila a'zolari bir-birini ko'proq qo'llaydi va birgalikda muammoni hal qiladi [8, 76-b.].

O'zbek xalq pedagogikasi va oilaviy tarbiya an'analari

O'zbek xalq pedagogikasi - asrlar davomida shakllanib, avloddan avlodga yetib kelgan tarbiya usullari, ta'limiy maqollar, dostonlar, ertaklar va boshqa og'zaki xalq ijodi asarlarida mujassamlangan pedagogik tajriba tizimi [7, 23-b.]. Bu tizim zamonaviy ilmiy pedagogikadan oldin mavjud bo'lib, ko'plab hollarda uni to'ldiradi va boyitadi.

O'zbek xalq maqollari oilaviy tarbiya falsafasini yorqin ifodalaydi. «Yaxshi xotin - baxtning kaliti», «Otdan yaxshi so'z - bebahodir» kabi maqollar oilaviy munosabatlar va tarbiya falsafasini ifodalaydigan ijtimoiy normalar sifatida avloddan avlodga yetib kelgan [6, 67-b.]. Bu maqollar bola tarbiyasida ota-ona ibratining, mehr-muhabbatning va intizomning ahamiyatini ta'kidlaydi.

O'zbek xalq dostonlari - «Alpomish», «Kuntug'mish», «Ravshan» - oilaviy sadoqat, vatan sevgisi, er yigitlik va xotin vafosi kabi qadriyatlarni ulug'laydi. Dostonlar nafaqat adabiy asar, balki milliy qadriyatlarni avlodga yetkazuvchi tarbiyaviy vosita ham hisoblanadi [7, 89-b.]. Bolalar tarbiyasida ibrat orqali tarbiya - o'zbek oilasining asosiy pedagogik usullaridan biridir. Ota-ona va kattalarning namunali xulq-atvori, mehnatsevarlik, kamtarinlik, mehr-shafqat kabi fazilatlarni kundalik hayotda namoyon etishi farzandlar uchun eng yaxshi darslik hisoblanadi [7, 45-b.]. «Bola - ota-ona ko'zgusi» degan xalq hikmatida aynan shu g'oya o'z ifodasini topgan. Qiz bolalarni halollik, pok axloq, mehribonlik, mehnatsevarlik va sabr-qanoat ruhida tarbiyalash, o'g'il bolalarni esa mardlik, javobgarlik va oila oldidagi mas'uliyat ruhida shakllantirish o'zbek oilaviy pedagogikasida markaziy o'rin tutadi. Zamonaviy sharoitda bu an'ana saqlanishi bilan birga, qiz va o'g'il bolaning barobar ta'lim olishi hamda er-xotin o'rtasida mas'uliyatning teng taqsimlanishi tobora muhim qadriyatga aylanib bormogda [7, 95-b.].

Davlat siyosati va oilani mustahkamlash dasturlari

O'zbekistonda oilani mustahkamlash va milliy qadriyatlarni tiklash yo'lida davlat tomonidan keng ko'lamli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Bu chora-tadbirlar qonunchilik, ijtimoiy himoya, ta'lim va tarbiya hamda madaniy siyosat sohaslarini qamrab oladi [10, 34-b.].

Qonunchilik sohasida Oila kodeksi, xotin-qizlar huquqlarini himoya qilish hamda bolalar huquqlarining kafolatlari to'g'risidagi qonunlar va boshqa bir qator me'yoriy-huquqiy hujjatlar qabul qilingan. Xotin-qizlarni tazyiq va zo'rvonlikdan himoya qilishga qaratilgan maxsus qonun oilaviy munosabatlarni tartibga solishning yangi bosqichini belgiladi [2, 78-b.].

«Oila va xotin-qizlar» qo'mitasi hamda «Mahalla» tuzilmalari bilan birgalikda oilani qo'llab-quvvatlash, moddiy muhtoj oilalarga yordam berish, nizoli oilaviy munosabatlarda mediatsiya ko'rsatish va oilaviy zo'rvonlikning oldini olish kabi vazifalar amalga oshirilmoqda [10, 45-b.]. Bu tuzilmalar bir qator ijtimoiy dasturlarni hayotga tatbiq etmoqda. Ta'lim va tarbiya sohasida ham keng ko'lamli ishlar olib borilmoqda. Nikoh yoshiga yetgan yoshlar uchun oilaviy hayotga tayyorgarlik kurslari tashkil etilib, ular yoshlarning oila qurishga ongli yondashuvini shakllantirish maqsadida o'tkazilmoqda [10, 40-b.]. «Mahalla instituti» oilalar o'rtasidagi nizolarni hal qilishda, moddiy muhtoj oilalarga yordam ko'rsatishda va oilaviy tadbirlarda faol ishtirok etadi.

Xalqaro tajriba va qiyosiy tahlil

Oilani milliy qadriyatlar asosida mustahkamlash muammosi faqat O'zbekistonga xos emas - bu global miqyosdagi dolzarb masaladir. Sharq mamlakatlari - Yaponiya, Janubiy Koreya, Xitoy - oilani milliy qadriyatlar asosida mustahkamlashda o'ziga xos tajribaga ega. Konfutsiychilik ta'limotiga asoslangan, farzandning ota-onaga hurmat ko'rsatishini ifodalovchi qadriyatlar bu mamlakatlarda milliy qadriyat sifatida saqlanib qolgan [13, 89-b.]. Bu tajriba milliy qadriyatlarga suyanan oilalarning zamonaviy tahdidlarga ancha chidamlirrog bo'lishini ko'rsatadi.

G'arb mamlakatlarida esa oila institutining parchalanishi, ajrimlar sonining ortishi va yolg'iz ota-onali oilalar ulushining ko'payishi kabi muammolar dolzarb bo'lib qolmoqda. Bu holat milliy va an'anaviy qadriyatlarni oilaviy siyosatga integratsiya qilish zarurligini ko'rsatadi [12, 78-b.]. O'zbekiston uchun eng muhim xulosa shuki, milliy o'ziga xoslik saqlangan holda zamonaviy jamiyat talablariga moslashuvga erishilsa, oila instituti yanada mustahkam bo'ladi. Xalqaro tashkilotlarning ma'lumotlariga ko'ra, an'anaviy oilaviy qadriyatlar kuchli bo'lgan mamlakatlarda bolalar rivojlanishi ko'rsatkichlari ham yuqori [14, 45-b.].

Muhokama. Tadqiqot natijalari oila institutini mustahkamlashda milliy qadriyatlarning hal qiluvchi o'rin tutishini ko'rsatdi. Biroq bir qator muhim masalalar atrofida ilmiy munozara davom etmoqda.

Birinchi munozarali masala - an'anaviy va zamonaviy qadriyatlarning muvofiqligi. Ba'zi tadqiqotchilar an'anaviy qadriyatlar zamonaviy sharoit bilan ziddiyatga kirishishi mumkin deb hisoblaydilar. Bizning pozitsiyamiz quyidagicha: an'anaviy qadriyatlarning eng yaxshi tarkibiy qismlari - mehr-muhabbat, hurmat, mas'uliyat, birlik - saqlanishi, zulm va tengsizlikka yo'l qo'yadigan jihatlari esa qayta ko'rib chiqilishi lozim [4, 130-b.].

Ikkinchi masala - yoshlarning an'anaviy qadriyatlarga munosabatining o'zgarishi. Agar milliy qadriyatlar yoshlarga qiziqarli, dolzarb va foydali shaklda taqdim etilsa, ularning qabul qilinish darajasi oshadi [8, 74-b.]. Bu esa milliy qadriyatlarni yoshlar uchun tushunarli tilda targ'ib qilish zarurligini ko'rsatadi.

Uchinchi masala - oilaviy tarbiyada ota-ona rolining o'zgarishi. Iqtisodiy bandlik, mehnat migratsiyasi va urbanizatsiya tufayli ota-onaning bolalar bilan o'tkaziladigan vaqti qisqarmoqda [9, 82-b.]. Bu vaziyatda vaqtning miqdori emas, sifati muhim o'ringa chiqadi: bolaga e'tibor qaratish, uni tinglash va unga ibrat bo'lish zamonaviy ota-onaning asosiy vazifasiga aylanadi.

To'rtinchi masala - oilaviy zo'ravonlik va uning milliy qadriyatlar bilan bog'liqligi. Haqiqiy milliy qadriyatlar - mehr-muhabbat, hurmat, adolat - hech qachon zo'ravonlikni oqlamaydi; «an'anaviy qadriyatlar» niqobi ostida zo'ravonlikni oqlashga urinish mutlaqo noto'g'ridir [10, 50-b.]. Davlat va jamiyat bu muammoga nisbatan qat'iy pozitsiyada turishi zarur.

Xulosa va takliflar. Ushbu tadqiqot oila institutini mustahkamlashda milliy qadriyatlarning o'rni va ahamiyatini keng qamrovli o'rgandi. Quyidagi asosiy xulosalar chiqarildi:

Oila instituti jamiyat rivojlanishining asosi sifatida biologik, ijtimoiy, madaniy va ma'naviy funksiyalarni bajaradi. Uning ijtimoiy barqarorligi ko'p jihatdan milliy qadriyatlar tizimining mustahkamligiga bog'liqdir [1, 38-b.].

O'zbek xalqining milliy qadriyatlar tizimi - mehr-oqibat, hurmat, farzandlik burchi, mehnat va halollik, mahalla hamkorligi - oilani mustahkamlashning asosiy manbayi bo'lib, zamonaviy sharoitda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan [4, 125-b.].

Globallashuv, axborot texnologiyalarining ta'siri, mehnat migratsiyasi va iqtisodiy qiyinchiliklar oila institutiga yangi tahdidlar tug'dirmoqda. Bu tahdidlarga milliy qadriyatlar tizimini mustahkamlash orqali samarali qarshi turish mumkin [8, 72-b.].

O'zbek xalq pedagogikasi va milliy tarbiya an'analari oilaviy munosabatlarni tartibga solishning boy metodologik arsenalini taqdim etadi; uni zamonaviy pedagogik yondashuvlar bilan uyg'unlashtirish tarbiyani yanada samarali qiladi [7, 28-b.].

Davlatning oilani qo'llab-quvvatlash siyosati, mahalla institutining faol ishtiroki va fuqarolik jamiyati tashkilotlarining hamkorligi oilani mustahkamlashning institutsional asoslarini tashkil etadi [10, 40-b.].

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi amaliy takliflar ishlab chiqildi:

- nikoh yoshiga yetgan yoshlar uchun oilaviy hayotga tayyorgarlik dasturlarini psixologik tayyorgarlik, moliyaviy savodxonlik va muloqot ko'nikmalari modullari bilan boyitish;

- maktab va oliy ta'lim muassasalarida milliy qadriyatlar hamda oilaviy munosabatlar madaniyatini o'rgatishga oid mashg'ulotlarni yoshlar uchun qiziqarli, interaktiv shakllarda tashkil etish;

- mahalla institutining oilaviy nizolarni mediatsiya orqali hal qilish funksiyasini kuchaytirish va maxsus tayyorgarlikdan o'tgan mediatorlar sonini ko'paytirish;

- ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlarda milliy oilaviy qadriyatlarni targ'ib qiluvchi sifatli kontent yaratishni rag'batlantirish;

- oilaviy zo'ravonlikka qarshi kurashning me'yoriy-huquqiy bazasini takomillashtirish va jabrdiydalarga ko'rsatiladigan yordam tizimini mustahkamlash;

- moddiy qiyin ahvoldagi oilalarga maqsadli ijtimoiy yordam ko'rsatishni kuchaytirish va uy-joy muammosini hal etishga qaratilgan dasturlarni kengaytirish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- [1] Xayrullayev M.M. Oila - jamiyat asosi. - Toshkent: Ma'naviyat, 2002. - 198 b.
- [2] O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. - Toshkent: O'zbekiston, 2023. - 72 b.
- [3] Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat - yengilmas kuch. - Toshkent: Ma'naviyat, 2008. - 176 b.
- [4] Musurmonova O.N. O'zbek oilasida milliy qadriyatlar. - Toshkent: O'qituvchi, 2004. - 224 b.
- [5] Nazarov Q.N. Oila sotsiologiyasi. - Toshkent: Universitet, 2007. - 288 b.
- [6] Safarov N.S. O'zbek xalq maqollari va ularning tarbiyaviy ahamiyati. - Toshkent: O'qituvchi, 1997. - 184 b.
- [7] Hasanov G'. O'zbek xalq pedagogikasi. - Toshkent: Fan, 1998. - 312 b.
- [8] Mirzayev F.F. Globallashuv sharoitida oila institutiga tahdidlar // Jamiyat va boshqaruv. - 2020. - №1. - B. 56-78.
- [9] Nazarov S.P. Mehnat migratsiyasi va oilaviy munosabatlar. - Toshkent: Fan, 2019. - 244 b.
- [10] O'zbekiston Respublikasi Prezidentining oilani mustahkamlashga oid Farmoni. - Toshkent, 2019. - 28 b.
- [11] Parsons T. Sistema sovremennyx obshchestv. - Moskva: Aspekt Press, 1998. - 270 s.
- [12] Giddens A. Sotsiologiya. - Toshkent: Ijtimoiy fikr, 2012. - 632 b.
- [13] Kim Y. Confucian Ethics and Family Values in Modern East Asia. - Seoul: Yonsei University Press, 2018. - 312 p.
- [14] UNICEF. Family Well-Being Report 2022. - New York: UNICEF, 2022. - 148 p.